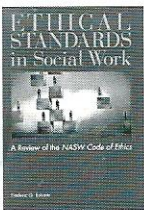

Een kijkje in de Amerikaanse keuken

Niet alleen de Nederlandse Beroepscode werd in 2010 herzien. Ook verscheen er een herdruk van *Ethical Standards in Social Work. A Review of the NASW Code of Ethics*. Hierin staat de beroepscode van de Amerikaanse beroepsvereniging centraal. Hoe helder is de beroepsmoraal aan de overkant van de oceaan?

door Ed de Jonge

In het Engels kun je spreken van *ethic* maar ook van *ethics*, in het meervoud. De Nederlandse taal kent geen meervoudsvorm van het zelfstandig naamwoord 'ethiek'. De valkuil is dat we kunnen gaan geloven dat er één ware ethiek moet bestaan: een onfeilbare benadering van wat goed is en wat slecht. Wanneer we ethiek als mensenwerk beschouwen, dan is het wijzer te veronderstellen dat iedere ethiek een onvolmaakte poging zal blijven om het goede te benaderen. Daarom is het goed dat er meerdere ethische benaderingen bestaan. Juist die veelheid maakt het menselijk tasten en streven naar het waardevolle zichtbaar.

In de lift

Ook de beroepsethiek kent veel waardevolle benaderingen en verschijningsvormen. Een belangrijk voordeel van een beroepscode is dat zij voortkomt uit de beroepsgroep zelf, zodat verwacht mag worden dat ze optimaal aansluit bij de identiteit en de eigenheid van het beroep. Toch roept ook een beroepscode veel vragen op. Een beroepscode is doorgaans opgesteld door de beroepsvereniging, maar hoe is zij tot stand gekomen? Zijn de leden van de beroepsgroep erbij betrokken geweest? En wordt het resultaat door hen gedragen, doorleefd en geïmplementeerd? Tot wie richt een beroepscode zich: tot de professional, de klant of de samenleving? Of richt ze zich tot meerdere doelgroepen tegelijkertijd, waardoor wellicht uiteenlopende perspectieven door elkaar gaan lopen? En als de code zich bijvoorbeeld alleen tot de professional richt, op welke wijze doet

zij dat dan? Gaat het bijvoorbeeld om een inspiratiebron, een moreel houvast of een gedragscode?

Tijdens een congres over beroepsethiek merkte een maatschappelijk werker met een mengeling van wanhoop en berusting op: 'Wanneer ik op mijn gemak de code raadpleeg, dan kan ik het er alleen maar mee eens zijn, maar wanneer ik in mijn werk tegen een moreel vraagstuk aanloop, dan heb ik er helemaal niets aan.'

Een nadeel van beroepscode's is dat ze hun uiterlijk niet mee hebben. Ze zijn namelijk altijd opgesteld als een verzameling gedragsvoorschriften. Weinig mensen raken enthousiast van een opgeheven vingertje. Bovendien leidt regelzucht al snel tot micromanagement op de vierkante millimeter. Sarah Banks constateerde in haar lezing op 15 maart jongstleden aan de Hogeschool Utrecht dat de beroepscode's voor social work de neiging hebben steeds verder uit te dijen. De Amerikaanse code wijst erop dat vertrouwelijke informatie ook niet in liften mag worden uitgewisseld, terwijl de Australische code werkers verplicht om antivirusprogramma's te installeren.

Eerlijk

Door dit alles dreigt de achterliggende inspiratiebron aan het zicht te worden onttrokken. Ik heb deze spanning tussen letter en geest in mijn analyse van de Nederlandse *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* proberen op te lossen vanuit een eenvoudig structuurmodel van moraal (De Jonge, 1995). Normen (gedragsregels) worden daarbij geïnterpreteerd als

concretisering van achterliggende waarden (abstracte begrippen die een nastrevenswaardig ideaal verwoorden). Je mag niet jokken, bijvoorbeeld, is een norm die verwijst naar het belang van waarheid als achterliggende waarde. Juist omdat we waarheid belangrijk vinden, mag je niet liegen. Een waarde kan echter ook worden geconcretiseerd in een deugd: een voortreffelijk houdingsaspect of persoonlijkheidskenmerk. Een deugd is een waarde die je in zo sterke mate verinnerlijkt hebt dat ze een aspect van je persoonlijkheid wordt. Waarheid kan bijvoorbeeld worden verinnerlijkt tot eerlijkheid. Iemand is eerlijk omdat waarheid een onderdeel van zijn of haar karakter is geworden, en niet omdat een of andere regel dat voorschrijft.

Humanitaire basis

Het voordeel van deze benadering is dat de onderliggende morele structuur van beroepscode's ermee kan worden verhelderd als een consistent geheel van waarden, deugden en normen.

De Nederlandse *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* bijvoorbeeld berust op vier hiërarchisch geordende waarden:

- de onvervreembare waardigheid van de menselijke persoon,
- het optimaal tot zijn recht komen van de persoon in wisselwerking met de sociale omgeving,
- vrijheid
- en privacy

De eerste waarde verwijst naar de algemene humanitaire basis van professies, terwijl de tweede waarde de professionele missie van maatschappelijk werk verwoordt. In de beroepscode

worden deze waarden (ten dele) uitgewerkt in concretiserende normen en gerelateerd aan corresponderende deugden (De Jonge, 1995). Op deze wijze wordt de professionele inspiratie achter de code beter zichtbaar.

Toelichten

Een beroepscode als beroepsethische benadering kan dus niet goed op eigen benen staan, maar heeft altijd enige uitleg, met name voor studenten van de beroepsopleiding. Maatschappelijk werk in Nederland kent op dit vlak een traditie: de afgelopen decennia zijn verschillende studieboeken verschenen die de beroepscode toegankelijk proberen te maken.

Deze traditie begint met de boeken van Jens (1967, 1972). Zij is in zekere zin de moeder van de beroepscode, vooral omdat zij de formulering van de centrale waarde (doelstelling, missie) van het beroep heeft gemunt: het tot zijn recht komen van de persoon in wisselwerking met de omgeving (Van der Laan 1999). De traditie is voortgezet door Janssen (1989, 1991 etc.), waarbij toegankelijkheid van de code het belangrijkste streven lijkt te zijn. Hij voegde een stappenplan aan zijn uitwerking toe, waarschijnlijk hiertoe geïnspireerd door Behrend, Ten Berge & Van der Mei (1987). Ook ik heb geprobeerd een bijdrage aan deze traditie te leveren, namelijk door de bovenbeschreven structuur-analyse van de code en door de toevoeging van de socratische gespreksmethode aan het stappenplan (vgl. Kessels 1994).

Klaase (2003) staat eveneens in deze traditie. Zijn benadering bevat veel casuïstiek.

Aangewezen persoon

Vanuit de Nederlandse traditie is het interessant te bekijken hoe in de Verenigde Staten over beroepsethiek wordt geschreven. In 2010 verscheen een herdruk van het boek *Ethical Standards in Social Work. A Review of the NASW Code of Ethics* van Frederic Reamer uit 2006. Zoals de ondertitel aangeeft, is het boek een bespreking van de beroepscode van de beroepsvereniging van social workers, de National Association of Social Workers (NASW). De auteur wil (aanstaande) social workers inzicht verschaffen in de code en hen houvast bieden wanneer ze behoefte hebben aan moreel advies of geconfronteerd worden met (aan) klachten.

Reamer is zelf werkzaam geweest als social worker, zowel binnen het justitiële kader als binnen de geestelijke gezondheidszorg. Tegenwoordig is hij hoogleraar en publiceert hij over social work, onder meer over de wijsgerige grondslagen, de ethische basis, morele dilemma's en ethiekonderwijs. Bovendien is hij voorzitter geweest van de commissie die de beroepscode heeft herzien. Hij is, kortom, de meest aangewezen persoon om dit boek te schrijven.

Hoewel hij benadrukt dat het boek zijn eigen visie weergeeft, kun je verwachten dat zijn uitwerking in grote lijnen de visie van de beroepsvereniging weergeeft. Deze indruk wordt versterkt doordat het boek is uitgegeven door de beroepsvereniging. Bovendien is de opbouw van het boek identiek aan de opbouw van de code, iets wat bij een kritische beschouwing minder voor de hand ligt. Duidelijk is dat dit boek meer is dan de particuliere visie van een willekeurige auteur.

Ethische standaarden

De *NASW Code of Ethics* beslaat twintig pagina's en is integraal in een bijlage van Reamers boek opgenomen. Je kunt de code ook via internet inzien op: www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp

De code is opgebouwd uit vier delen: na een preambule en de beschrijving van het doel van de code, volgen de ethische principes en de ethische standaarden. In de preambule wordt de professionele missie van social work verwoord in zes kernwaarden, die verderop worden uitgewerkt in een zestal ethische principes.

Het deel over de ethische standaarden is verreweg het omvangrijkste deel en betreft de eigenlijke normen, maar liefst 155 in getal. Ze zijn op overzichtelijke wijze ingedeeld in een zestal onderdelen, namelijk als de morele verantwoordelijkheden ten opzichte van:

- cliënten,
- collega's,
- organisatie,
- professionaliteit,
- beroep
- en samenleving.

De invalshoek van deze code is dus vooral dat professionals worden gewezen op hun morele verantwoordelijkheden door middel van ethische standaarden.

Uiteenlopende zaken

De opzet van deze code is globaal vergelijkbaar met de Nederlandse code, maar qua structuur beter uitgewerkt. Bij de inhoudelijke uitwerking kunnen evenwel enkele kanttekeningen worden geplaatst. De zes kernwaarden die de professionele missie verwoorden, zijn namelijk:

- dienstverlening,
- sociale rechtvaardigheid,
- waardigheid van de persoon,
- belang van menselijke relaties,
- integriteit,
- en vakbekwaamheid.

Ik begrijp dat dit belangrijke uitgangspunten zijn, en ook dat praktijkwerkers er goed mee uit de voeten kunnen. Mij stoort het wel dat hier nogal uiteenlopende zaken naast elkaar worden gezet, en als waarden worden aangeduid. Dat is niet bevorderlijk voor de transparantie van de beroepsmoraal: noch voor professionals zelf, noch voor de buitenwacht.

Padvindersvisie

Maar liefst vier van de zes zogeheten kernwaarden zijn eigenlijk geen waarden. *Dienstverlening* is geen waarde of doel, maar een middel. Het bijbehorende principe – namelijk: het primaire doel van social workers is mensen te helpen – is geen professioneel uitgangspunt maar getuigt eerder van een padvindersvisie. Gelukkig is een artikel van vergelijkbare strekking bij herziening uit de Nederlandse beroepscode (uit 1962) geschrappt. *Vakbekwaamheid* is ook geen waarde of doel maar een middel en een verplichting, voortvloeiend uit de professionele toewijding aan een professioneel doel. Evenmin is *integriteit* een waarde of extern doel dat je nastreeft maar een innerlijke houding of

Een nadeel van beroepscode
is dat ze hun uiterlijk niet
mee hebben

deugd, de basis voor betrouwbaarheid.

Het belang van menselijke relaties verwijst weliswaar naar een belangrijk uitgangspunt van social workers, maar het betreft geen waarde. Het is de visie op de mens als een sociaal wezen. In de Nederlandse *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* wordt deze visie wel adequaat in een (centrale) waarde uitgewerkt, namelijk dat de mens enkel in een goede wisselwerking met zijn sociale omgeving tot zijn recht kan komen.

Humanitair fundament

In de Amerikaanse code ontbreekt een dergelijke waarde. In plaats daarvan bevat de *Code of Ethics* twee andere kernwaarden. De meest fundamentele waarde is de menselijke waardigheid, die expliciet wordt verbonden met respect als bijbehoren-

de deugd. In de Nederlandse code wordt respect wel genoemd, maar niet verbonden aan de menselijke waardigheid. Het algemene humanitaire fundament is dus in beide codes gelijk,

Qua opzet lijken veel professionele codes goed geordend maar inhoudelijk zijn ze nogal rommelig. De Nederlandse code is wat dat betreft een redelijk gunstige uitzondering

maar is in de Amerikaanse code beter uitgewerkt.

Overigens ligt dit humanitaire fundament onder alle professies: in alle professies staat respect voor de menselijke waardigheid centraal. Juridische professies stellen bijvoorbeeld recht(vaardigheid) centraal, terwijl medische professies gericht zijn op gezondheid (De Jonge, 2011). De vraag is dus: hoe werkt de beroepsgroep deze humanitaire basis binnen de professie uit?

Niet allebei

Beide codes werken het humanitaire fundament wezenlijk anders uit. In de Nederlandse Beroepscode gaat het om de samenwerking tussen individu en omgeving, waarbij de persoon centraal staat (vgl. Snellen 2000). De Amerikaanse code voor social workers spreekt daarentegen van sociale rechtvaardigheid als kernwaarde, en impliceert daarmee dat de sociale context centraal staat.

In de Nederlandse verhoudingen past de sociale context eerder bij opbouwwerk dan bij maatschappelijk werk. De eerste ethische standaard in de Amerikaanse code noemt daarentegen het bevorderen van het welzijn van cliënten als primaire verantwoordelijkheid van social workers. Dit sluit weer meer aan bij Nederlands maatschappelijk werk, hoewel het begrip 'welzijn' in Nederland gesneuveld lijkt in de verwerking van de jaren zestig. De Amerikaanse beroepscode hinkt op twee gedachten: want moeten social workers zich nu bezighouden met het individu (in zijn sociale context) of met het sociale verband (tussen individuen)? Ik denk dat je niet allebei kunt, omdat ze een wezenlijk andere benadering vragen. Daarin sta ik niet alleen. Ook Hans van Ewijk, de nieuwe hoogleraar Grondslagen van het maatschappelijk werk, benadrukt dat sociale professionals niet al te veel ambities moeten koesteren op politiek vlak (2010).

Gunstige uitzondering

Al met al formuleert de Amerikaanse code kernwaarden die eigenlijk geen waarden zijn (zoals dienstverlening), en tegelijkertijd spelen waarden een rol die juist niet als waarden worden

gepresenteerd (zoals welzijn). Zulke onduidelijkheden zijn een belangrijke reden waarom professionals vaak niet uit de voeten kunnen met professionele codes: qua opzet lijken ze goed geordend maar inhoudelijk zijn ze nogal rommelig.

De Nederlandse code is wat dat betreft een redelijk gunstige uitzondering. Maar ook in dat andere Nederlandse vakdocument, het *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker* komen op terloopse en verspreide wijze vele waarden ter sprake zoals: participatie, integratie, emancipatie, empowerment, zelfstandigheid, autonomie, zelfsturing, zelfregulering, zelfredzaamheid, zorg, welzijn, levenskwaliteit, presentie, aandacht.

Professionele beroepsethiek begint mijns inziens met een heldere ordening van de funderende waarden. Dat betekent overigens niet dat daarmee morele spanningsvelden en dilemma's in de beroepspraktijk kunnen worden opgelost. Maar ze kunnen in elk geval op een heldere manier worden omschreven. Dat is een eerste stap in de richting van een heldere hantering. <

Ed de Jonge is als praktijkonderzoeker verbonden aan het lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening van Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht. Informatie en contact via professionaliteit.nu

Bronnen

- Behrend, E., Berge, E. ten & Mei, H.J. van der (1987), 'Ethische dilemma's in het maatschappelijk werk'. In: *Handboek Maatschappelijk Werk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Ewijk, H. van (2010), *Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd*. Amsterdam: SWP/Humanistics University Press.
- Janssen, J. (1989), *De code gedecodeerd. Maatschappelijk werk en beroepsethiek*. Nijkerk: Intro.
- Janssen, J. (1991), *De nieuwe code gedecodeerd. Maatschappelijk werk en beroepsethiek*. Nijkerk: Intro.
- Jens, L. (1967), *Beroepsethiek en code van de maatschappelijk werker*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.
- Jens, L. (1972), *Beroepsethiek en code van de maatschappelijk werker*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Jonge, E. de (1995), *Ethiek voor maatschappelijk werkers. Een methodische aanpak van morele dilemma's*. Bussum: Coutinho.
- Jonge, E. de (2011), *Professionaliteit. Een model van kern en context*. Deventer: professionaliteit.nu
- Kessels, J. (1994), *Leonard Nelson: De socratische methode*. Meppe/Amsterdam: Boom.
- Laan, G. van der (1999), 'Tot zijn recht komen'. Bertje Jens, een juriste in het maatschappelijk werk. In: B. Waaldijk, J. van der Stel & G. van der Laan (Eds.), *Honderd jaar sociale arbeid. Portretten en praktijken uit de geschiedenis van het maatschappelijk werk*, Assen: Van Gorcum, pp. 159-174.
- Reamer, F. (2010), *Ethical Standards in Social Work. A Review of the NASW Code of Ethics*. Washington: NASW Press.
- Snellen, A. (2007), *Basismodel voor methodisch hulpverleners in het maatschappelijk werk. Een eclectisch-integratieve aanpak*. Bussum: Coutinho.